

HET GROTE
REMBRANDT
BOEK

Alle 684
schilderijen

JEROEN GILTAIJ

W BOOKS

Jeroen Giltaij

Het grote

REMBRANDT

boek

Alle 684 schilderijen

 BOOKS

Inhoud

Woord vooraf	6
Voorwoord Stichting Museum Bredius	8
Alle schilderijen van Rembrandt	11
DE SCHILDERIJEN	15
Portretten I – Zelfportretten	17
Portretten II – Rembrandts familie	63
– <i>De moeder</i>	64
– <i>De vader</i>	69
– <i>De zuster</i>	76
– <i>Saskia Uylenburgh</i>	81
– <i>Hendrickje Stoffels</i>	95
– <i>Titus van Rijn</i>	101
– <i>De broeder</i>	109
Portretten III – Mansportretten	111
Portretten IV – Vrouwenportretten	231
Groepen	277
Genrestukken	291
Landschappen en dieren	307
Geschiedenis, mythologie en allegorieën	331
Bijbel, Oude Testament	357
Bijbel, Nieuwe Testament	399
Bijbelse personen	465
Bewaarplaatsen	491
Index op namen	493
Literatuur	495

Alle schilderijen van Rembrandt

INLEIDING

Rembrandt werd in 1606 in Leiden geboren, zoals in 1641 door Jan Orlers werd vermeld, maar dat kan op grond van andere gegevens ook in 1607 zijn geweest. De jonge schilder verhuisde in 1632 naar Amsterdam, waar hij in 1669 overleed. Reeds in Leiden kreeg hij leerlingen en in Amsterdam zouden dat er heel veel worden. Zijn leven lang had hij leerlingen, medewerkers en navolgers en al vroeg werden zijn werken nagevolgd, gekopieerd en geïmiteerd. Zo ontstond er naast zijn eigen kunst een grote hoeveelheid schilderijen, die door assistenten en navolgers waren gemaakt en die soms als zijn werk het atelier hadden verlaten. Over het onderscheid tussen wat hij helemaal zelf had geschilderd en wat gedeeltelijk, grotendeels of geheel door leerlingen en medewerkers was gemaakt, was van het begin af onduidelijkheid.

In het eerste hier genoemde geïllustreerde overzicht van alle schilderijen van Rembrandt zijn 623 schilderijen opgenomen, in het laatste 330. Over veel schilderijen bestaan verschillende meningen. Het leek interessant om al die in de overzichten genoemde schilderijen eens op een rij te zetten en na te gaan hoe er in de verschillende oevrecatalogi over is gedacht, samengevat in korte teksten. Soms volgt op die samenvattingen ook de opinie van deze auteur, die zijn steentje bij wil dragen.

Bij dit onderzoek werden op deze manier 684 schilderijen gecatalogiseerd. Van 77 daarvan kon de huidige eigenaar niet worden achterhaald, zoals daarbij steeds is aangegeven. Misschien kunnen door dit overzicht in de toekomst de bezitters van die werken nog eens worden teruggevonden, zodat een geactualiseerde versie gemaakt zou kunnen worden.

DE OVERZICHTEN

In 1935 verscheen het door Abraham Bredius samengestelde overzicht van alle schilderijen van Rembrandt, voorzien van illustraties en van een kort commentaar. De Engelse editie van 1937 bevat 623 schilderijen. In 2019 kwam het door Volker Manuth, Marieke de Winkel en Rudie van Leeuwen samengestelde overzicht uit en dat bevatte 330 schilderijen. Er zijn dus in die 84 jaar 293 schilderijen uit het oeuvre van de meester geschrap. De vraag kwam op hoe dat is gekomen en hoe er in de tijd over de kwestie Rembrandt of niet Rembrandt is gedacht.

De vijf oevrecatalogi van 1935, 1966, 1969, 1984, 1986, de zes delen van het Corpus van het Rembrandt Research Project (RRP), waarvan het laatste als oevrecatalogus is samengesteld en hier wordt aangeduid als ‘Van de Wetering’, en dat van 2019 werden daarop systematisch doorgenomen en in een overzicht samengebracht. Zo ontstond de reeks van 684 schilderijen die op naam van Rembrandt staan of hebben gestaan. In het overzicht worden de gegevens vermeld en voorzien van een kort commentaar, waarbij de kwestie Rembrandt of niet Rembrandt en opinies over onderwerp en datering steeds worden toegelicht.

De hiernavolgende oevrecatalogi zijn in dit overzicht vermeld en verwerkt.

Abraham Bredius (1855-1946)

Bredius heeft in zijn oevrecatalogus van 1935 630 afbeeldingen opgenomen, waarvan er 16 details zijn, zodat er 614 schilderijen worden vermeld en kort besproken, in de Engelse editie van 1937 aangevuld met nog 9 nummers, in totaal 623 schilderijen. Deze 9 schilderijen zijn hier als nummers met a ingevoegd, omdat zij pas na het boek van Gerson in zicht kwamen en deze als nieuw nummer invoegen niet meer mogelijk was. Bredius bedankt overigens in zijn voorwoord Horst Gerson voor zijn hulp bij de samenstelling van de aantekeningen. Deze stelt zelf in zijn voorwoord van de heruitgave van Bredius van 1969 dat hij in 1935 niet alleen de inleiding met de biografische gegevens had geschreven, maar ook de korte verklarende noot bij elk schilderij. Het was dus de toen 28-jarige Gerson die verantwoordelijk was voor die verklarende noten achterin het boek van Bredius. Als hier bij de Bredius-nummers het commentaar wordt geciteerd is dat dus van de hand van de jonge Gerson.

Kurt Bauch (1897-1975)

Bauch neemt in de catalogus van zijn boek van 1966 562 schilderijen op. Daarvan kwamen er 31 nog niet in Bredius voor, maar Bauch nam weer 70 schilderijen van Bredius niet op.

Horst Gerson (1907-1978)

Gerson gaf in 1969 de boeken van Bredius van 1935 en 1937 opnieuw uit, voorzien van commentaar. Zijn boek bevat de 630 nummers (614 schilderijen) van de eerste uitgave en de 9 toegevoegde nummers van de tweede Engelse uitgave, in totaal 623 schilderijen. Van de nummers van Bredius worden er door Gerson 56 met een vierkante haak [vóór het cijfer als niet van Rembrandt verwezen

Rembrandt, *Zelfportret met poedel*

Paneel, 66,5 x 52 cm

Gesigneerd en gedateerd rechts onder: *Rembrant. f... 1631*

Parijs, Musée du Petit Palais

Inv.nr. PDUTO0925

Bredius 16 ('Geteekend: Rembrandt f. 1631. Een oude kopie van dit portret, echter zonder de poedel, was vroeger in de verzameling van Baron A. de Schickler te Parijs.'). Bauch 301 ('Gegenstück zu Nr. 450?: *Saskia van Uylenburgh (?)*, stehend..Früher Paris, Smlg. Baron A. de Schickler.. verkleinerte Kopie nach ein Gegenstück von Nr. 301, von dem in der gleichen Sammlung ebenfalls eine Kopie war [nr. 99, Bredius 83; Van de Wetering bij 53, fig. 3]'); Bredius-Gerson 16 ('A painting by one of Rembrandt's Leyden followers'); Corpus I A 40 ('an original.. dog ..was added probably some time later and by Rembrandt himself. ...signature and date are authentic ..were probably appended c. 1633 at the same time as the dog was painted. Fig. 7. Copy, panel 70,4 x 50, 2 cm, does not show the dog..Present whereabouts unknown. '); Schwartz 48; Corpus II p. 840, A 40; Tümpel 160; Corpus IV p. 182-183, fig. 145, p. 183, fig. 146 ('Copy of the hypothetical companion piece to fig. 145, canvas stuck on panel 59 x 46 cm (enlarged to 68,5 x 48 cm). Previously Paris, Baron Arthur de Schickler'); Van de Wetering 53 ('Fig. 2. *Isack Jouderville (?)*, copy of 53, Private collection. Fig. 3. "*Saskia*", [Bredius 83]'); Manuth e.a. 149 ('Spaanse waterhond'). RKD: Rembrandt.

Bredius noemde het schilderij gesigneerd en gedateerd 1631 en vermeldde als oude kopie, maar dan zonder de hond, het schilderij destijds van A. de Schickler en thans in New York (als: Isaac de Jouderville or studio of Rembrandt after Rembrandt, '*Self-portrait*' of *Rembrandt*, copy after Bredius 16, New York, The Leiden Collection, inv.nr. IJ-100, RKD 29534). Volgens Bauch was het schilderij in Parijs mogelijk de tegenhanger van het schilderij '*Rembrandts zuster*' (*Saskia?*), voorheen eveneens in collectie van A. de Schickler (nr. 99, Bredius 83, huidige verblijfplaats onbekend). Gerson noemde het schilderij in Parijs als gemaakt door een van Rembrandts navolgers.

Het RRP echter beschouwde het als authentiek met signatuur en jaartal 1631, maar waarbij deze signatuur en de hond later, omstreeks 1633, door Rembrandt zijn toegevoegd en de kopie in New York nog zonder hond wordt afgebeeld. Deze kopie werd door Van de Wetering toegeschreven aan Isaac de Jouderville. Manuth e.a. noemen de hond op het schilderij in Parijs een Spaanse waterhond.

22

22 Rembrandt, *Zelfportret als burger*

Paneel, ovaal, 64,4 x 47,6 cm
Gesigneerd en gedateerd rechts onder: *RHL (ineen) van Ryn/1632*
Glasgow, The Burrell Collection
Inv.nr. 35/600

Bredius 17 ('Geteekend: RHL van Rijn 1632. Waarschijnlijk de tegenhanger van no. 86. [nr. 102]'); Bauch 302 ('Gegenstück zum Bildnis Saskias Nr. 453? [nr. 102, Bredius 86]'); Bredius-Gerson 17; Schwartz 191; Corpus II A 58 ('Portrait of the artist as a burgher.. authentic work, reliably signed and dated 1632.. uncertain whether the oval shape of the panel is original.. X-ray, the bust of a young man.. presumably also a self-portrait. '); Tümpel 161; Corpus IV p. 199-202, fig. 183, 184; Van de Wetering 66; Manuth e.a. 150.
RKD: Rembrandt.

Door Bredius, Bauch en Gerson is vermeld dat dit zelfportret mogelijk als tegenhanger met Saskia had het schilderij *Jonge vrouw* in Allentown (nr. 102, Bredius 86), maar dat wordt thans niet meer als van Rembrandt beschouwd. Door het RRP werd in deel II het schilderij in Glasgow als zelfportret van de kunstenaar als burger vermeld, dus niet als schilder, ten teken van zijn maatschappelijke status.

23

23 Rembrandt, *Zelfportret met hoed*

Paneel, 21,8 x 16,3 cm
Gesigneerd en gedateerd rechts midden: *Rembrandt. f.: / 1632*
Huidige verblijfplaats onbekend

Bredius –; Bauch –; Bredius-Gerson –; Schwartz –; Tümpel –; Corpus IV, p. 202, fig. 185, p. 609, IV Addendum 1 ('p. 615, 5. Copies: Bredius 157, 'Rembrandt, Portret van een jongeman, Voorheen Parijs, Max Flersheim. (Paneel 21,5 x 16, Jongeman. HdG 773, present whereabouts unknown' [nr. 177]'); Van de Wetering ☆69 ('Whereabouts unknown'); Manuth e.a. 151.
RKD: Rembrandt (images 29665).

Aanvankelijk was alleen de kopie naar dit schilderij bekend (nr. 177, Bredius 157). De toenmalige eigenaren van het hier besproken schilderij meenden dat het een origineel zelfportret van Rembrandt was. In 1997 werd het na onderzoek en restauratie als van Rembrandt gepubliceerd door Van de Wetering, waarbij signatuur en datering 1632 voor authentiek werden gehouden. Het schilderij is geveild bij Sotheby, Londen, Sotheby, 28 juli 2020, nr. 12.

81

81 Kopie naar Rembrandt, *Oude vrouw*

Paneel, 18,4 x 14 cm

Den Haag, Mauritshuis

Inv.nr. 556

Bredius 67 ('De moeder.. beste exemplaar van de verschillende herhalingen en kopieën..'); Bauch bij nr. 449 Zu Bred. 67 ('Paneel, ovaal, 29 x 22,5 cm, vlg. Sedelmeyer 25.5.1907'); Bredius-Gerson 67 ('I consider the picture to be an old copy after a lost original'); Corpus I C 41 ('one of the numerous copies of a lost original that probably dated from 1631'); Schwartz –; Tümpel –; Corpus III, p. 786 ('after 1631'), IV, p. 653 ('after 1631'); Van de Wetering –; Manuth e.a. –. RKD: after Rembrandt.

Bredius, die het schilderij naliet aan het Mauritshuis, vond het het beste exemplaar van herhalingen en kopieën, maar voor Bauch was het een kopie. Ook Gerson was die mening toegedaan evenals het RRP, dat het na 1631 dateerde.

82 Omgeving van Rembrandt, *Lezende oude vrouw*

Doek, 74,4 x 62,7 cm

Salisbury, Wilton Estate, Earl of Pembroke

Bredius 68 ('Geteekend: Rembrandt P.');

Bauch S. 47 ('Wohl Schulwerk');

Bredius-Gerson 68 ('..so a collaboration with Rembrandt must still be

considered a possibility.');

Corpus I C 19 ('..shortly after 1631, originating in

Rembrandt's immediate circle and from the same hand as no. C 20 [Bredius 73].');

Schwartz –; Tümpel –; Schnackenburg 147 ('Jan Lievens');

Manuth e.a. –.

RKD: circle of Rembrandt.

Nadat Bredius het schilderij als van Rembrandt had beschreven werd het door Bauch als door een leerling gezien, terwijl Gerson de samenwerking van een schilder met Rembrandt voor mogelijk hield. Volgens het RRP kwam uit het Rembrandts directe omgeving. Schnackenburg schreef het toe aan Jan Lievens.

82

83 Rembrandt, *Lezende oude vrouw*

Paneel, 60 x 48 cm

Gesigneerd en gedateerd links onder: *RHL* (in monogram) 1631

Amsterdam, Rijksmuseum

Inv.nr. SK-A-3066

Bredius 69 ('Rembrandt's moeder als de profetes Hanna. Geteekend met monogram en jaartal: 1631. '); Bauch 252 ('Lesende Prophetin.. Monogrammiert und 1631 datiert. Offenbar die Mutter des Künstlers. '); Bredius-Gerson 69 ('Signed.. '); Corpus I A 37 ('Rembrandt.. probably the prophetess Anna'); Schwartz 93; Tümpel 76; Corpus IV p. 660-661 ('grounds'), v p. 173, fig. 61; Van de Wetering 51 ('Rembrandt.. probably the prophetess Anna.. '); Manuth e.a. 43 ('Oude vrouw lezend in een boek (zogenaamde Profetes Anna)').

RKD: Rembrandt.

De lezende oude vrouw op dit 1631 gedateerde schilderij werd door Bredius beschouwd als voorstellend Rembrandts moeder als de profetes Hanna (Lucas 2:36). Bauch noemde het een lezende profetes en als blijkbaar de moeder. Het RRP nam het op als waarschijnlijk voorstellend de profetes Hanna. Manuth e.a. noemen het in de titel als een oude vrouw lezend in een boek en tussen haakjes als zogenaamd de profetes Hanna.

109a

109a
Govert Flinck, *Portret van Saskia Uylenburgh*

Paneel, ovaal, 72 x 48 cm

Gesigeneerd en gedateerd rechts onder: *Rembrandt f/1633*

Leeuwarden, Fries Museum, bruikleen Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed

Inv.nr. S 1948-041

Bredius² 634 ('Saskia. Dublin, Henry M. Sinclair.. Signed: Rembrandt f. 1633.. omitted by mistake in our first edition..'); Bauch 467 ('Bezeichnet "Rembrandt. f 1633" ..Saskia(?)'); Bredius-Gerson 634, afb. p. 82, p. 616 ('Saskia. Signed: .. I doubt the genuineness of the signature and the attribution to Rembrandt; it is most probably a work by G. Flinck. '); Schwartz –; Tümpel –; Corpus –; Van de Wetering –; Manuth e.a. –. RKD: attributed to Govert Flinck.

Het schilderij, gesigeneerd en gedateerd 1633, was volgens Bredius bij vergissing niet opgenomen in de eerste editie van zijn boek. Het is daarom hier ingevoegd. Bredius noemde het als voorstellend Saskia, evenals Bauch en Gerson, maar die betwijfelde de echtheid van de signatuur en de toeschrijving aan Rembrandt en noemde het als zeer waarschijnlijk van Govert Flinck. Het werd in de Rembrandtliteratuur niet meer vermeld. Tom van der Molen noemt het in cat. tent. Leeuwarden 2019 nr. 34 als Govert Flinck en als Saskia, ca. 1636.

110

110 Rembrandt, *Portret van Saskia*

Paneel, ovaal, 65 x 48 cm

Gesigneerd en gedateerd rechts onder: *Rembrandt. ft. 1633*

Amsterdam, Rijksmuseum

Inv.nr. SK-A-4057

Bredius 94 ('Saskia. Geteekend: Rembrandt f. 1633. '); Bauch 473 ('Saskia mit Schleier. Bezeichnet "Rembrandt f. 1633". '); Bredius-Gerson 94 ('Saskia. Genuinely signed:.. '); Schwartz 195; Corpus II A 75 ('Bust of a young woman. ..authentic work.. to have originally been rectangular. Signature: The weak rhythm and hesitant writing do not carry much conviction. ...identification.. as Saskia is based on weak evidence. '); Tümpel 180 ('Saskia met sluier'); Van de Wetering 98 ('Bust of a young woman. '); Manuth e.a. 316 ('Vrouw in fantasiekostuum (Saskia?)').

RKD: Rembrandt.

Bredius, Bauch, Gerson en Tümpel namen aan dat hier Saskia is voorgesteld, met wie Rembrandt in 1634 huwde. Bredius vermeldt de datering 1633. Het RRP noemt het schilderij authentiek, maar heeft weinig vertrouwen in signatuur en datering. Tümpel noemt het Saskia, Van de Wetering niet en Manuth e.a. Saskia met vraagteken.

Deze auteur merkt op dat door een 1633 gedateerde zilverstifttekening van Rembrandt in Berlijn (Benesch nr. 427) bekend is hoe Saskia er uit zag, maar gezichten op tekeningen en schilderijen zijn vaak moeilijk met elkaar te vergelijken. Ook wordt hier voor de goede orde vermeld dat door Irene Groeneweg (*Simiolus* 41 2019, pp. 257-272) is aangetoond dat Rembrandt zich met het jaartal 1633 op die tekening heeft vergist en dat dat 1634 had moeten zijn. Saskia is niet in 1633 verloofd, maar in 1634 getrouwd. Hier wordt aangenomen dat het schilderij inderdaad een portret van Saskia is.

139 Rembrandt, *Titus lezend*

Doek, 71,5 x 64,5 cm

Wenen, Kunsthistorisches Museum

Inv.nr. GG 410

Bredius 122 ("Titus"); Bauch 418 ("Titus van Rijn, lezend. Um 1657 gemalt. Wahrscheinlich.. verkleinert.."); Bredius-Gerson 122 ("Titus reading"); Schwartz 331; Tümpel 185 ("Titus"); Van de Wetering 307 ("Titus reading (study in direct and reflected light).. c. 1660/1665.."); Giltaij 2018 6 ("Titus. ca. 1658"); Manuth e.a. 303 ("Titus?").

RKD: Rembrandt.

Door alle auteurs wordt de lezende jongen Titus genoemd en door Bauch wordt het schilderij omstreeks 1657 gedateerd. Van de Wetering stelt een veel latere datering voor van omstreeks 1660-1665, toen Titus 19 tot 24 jaar oud was. Deze auteur hield het echter op omstreeks 1658, toen hij 17 was. Manuth e.a. betwijfelen ten onrechte de identificatie als Titus, maar dateren ook omstreeks 1658.

139

140 Rembrandt, *Portret van Titus*

Doek, 68,5 x 57,3 cm

Gesigneerd rechts in de achtergrond: R

Londen, The Wallace Collection

Inv.nr. P29

Bredius 123 ('Titus. Geteekend: R. '); Bauch 419 ('Titus. Bezeichnet: "R... (?)" ..Um 1657 gemalt. Wahrscheinlich.. verkleinert.. '); Bredius-Gerson 123 ('Titus. Signed: .. '); Schwartz 330 ('..deel van het doek.. afgesneden.. '); Tümpel 186 ('Titus.. verkleind.. '); Van de Wetering 257 ('Titus. c. 1657.. strook aan de rechterzijde ontbreekt.. '); Giltaj 2018 7 ('Titus. ca. 1657-1658.. '); Manuth e.a. 300 ('Titus?').

RKD: Rembrandt.

Door alle auteurs is aangehouden dat hier Titus is voorgesteld, met uitzondering van Manuth e.a., die dat ten onrechte betwijfelen. Bauch dateerde het schilderij omstreeks 1657, evenals Van de Wetering. Deze auteur noemde omstreeks 1657-1658 en Manuth e.a. omstreeks 1657. Titus was toen 16 tot 17 jaar oud.

140

504

504 Rembrandt, *De ontvoering van Proserpina*

Paneel, 84,4 x 79,5 cm

Berlijn, Staatliche Museen zu Berlin, Gemäldegalerie

Inv.nr. 823

Bredius 463; Bauch 99 ('Um 1632 gemalt. Ovid Metam. v 391 ff.'). Bredius-Gerson 463 ('..described in the 1632 inventory of the Stadholder's collection as "...done by Jan Lievens..." ..perhaps as early as 1628/9.'). Corpus I A 39 ('..authentic work datable in 1631.. Stadholder's collection in 1632.. unbroken pedigree from that time onwards.. Rembrandt would have known the etching by Pieter Soutman (fig. 4) after the Rubens painting that was burned in Blenheim Palace.. the late-classical poem *De raptu Proserpinae* by Claudianus (d. 404 AD), which the existence of various editions shows to have been quite well known in the 16th and 17th centuries.'). Schwartz 114; Tümpel 96; Corpus v, p. 174-175, fig. 64 ('the sky overpainted by a later hand'); Van de Wetering 49 ('c. 1631.. present garish blue of the sky, a recently exposed overpainting – which had in turn been overpainted with a more subdued tone – largely undermines the pictorial force of the painting..'); Manuth e.a. 96 ('ca.1631').

RKD: Rembrandt.

Proserpina, in de Griekse mythologie de godin van de onderwereld en van de lente, wordt ontvoerd door Pluto, god van de onderwereld (Ovidius *Metamorfosen* v 391, Claudianus). Gerson stelt dat het schilderij in de inventaris van de stadhouder waarschijnlijk wordt genoemd als van Jan Lievens. Bauch dateerde het omstreeks 1632, Gerson omstreeks 1628-1629, het RRP 1631, Van de Wetering omstreeks 1631, evenals Manuth e.a. Volgens Van de Wetering is het schelle blauw van de hemel een latere overschildering, die de schilderkunstige kracht van het schilderij ondermijnt. Volgens recent onderzoek in Berlijn is voor het blauw het pigment lapis lazuli gebruikt en is de helderblauwe hemel origineel (Berlijn SMB-digital).

505

505 Rembrandt, *De ontvoering van Europa*

Paneel, 64,6 x 78,7 cm

Gesigneerd en gedateerd rechts onder de steen: RHL. (in monogram)

van/Ryn.1632

Los Angeles, The J. Paul Getty Museum

Inv.nr. 95.PB.7

Bredius 464 ('Geteekend: RHL van Rijn 1632. '); Bauch 100 ('Bezeichnet "RHL van Rijn 1632". Ovid Metam. II 870 ff. '); Bredius-Gerson 464 ('Signed: ...composition is derived from Elsheimer. '); Schwartz 116; Corpus II A 47 ('..authentic work, reliably signed and dated 1632.. Most probably coll. Jacques Spex (1588/89-1652) of Amsterdam.. in the inventory of his estate on 13 January 1653 as "Een Europa van Rembrandt." '); Tümpel 95; Corpus v p. 194-195, fig. 104; Van de Wetering 50; Manuth e.a. 97.

RKD: Rembrandt.

Europa is in de Griekse mythologie een Fenicische prinses, waar oppergod Jupiter verliefd op werd. Hij veranderde in een witte stier en ontvoerde haar (Ovidius *Metamorfosen* II 870). Volgens Gerson is de compositie van het schilderij door Rembrandt ontleend aan Adam Elsheimer. Het RRP merkte op dat het schilderij in 1653 in de collectie van Jacques Spex was als 'Een Europa van Rembrandt'.

596

596 Rembrandt, *De ongelovige Tomas*

Paneel, 53,1 x 50,5 cm
 Gesigneerd en gedateerd links onder: *Rembrandt f.1634*
 Moskou, Poesjkin Museum
 Inv.nr. 2619
 Bredius 552, 553 ('Leningrad, Ermitage. Geteekend: Rembrandt f. 1634. '); Bauch 60 ('Moskau, Puschkin-Museum. Bezeichnet "Rembrandt f. 1634". Johannes XX 24-29. '); Bredius-Gerson 552 ('Signed: .. Excellently preserved, and with a genuine signature. '); Schwartz 176; Corpus II A 90 ('..authentic and characteristic work, reliably signed and dated 1634.. excellent condition.. important work.. '); Tümpel 49; Van de Wetering 127; Manuth e.a. 53.
 RKD: Rembrandt.

Een van de twaalf leerlingen, Tomas (dat is Didymus, 'tweeling'), was er niet bij toen Jezus kwam. Toen zij hem vertelden dat zij de heer hadden gezien zei hij dat hij dat alleen kon geloven als hij de wonden van de spijkers kon voelen en zijn hand in zijn zij kon leggen. Toen kwam Jezus weer en zei tegen Tomas dat hij dat moest doen, waarop die hem geloofde (Johannes 20:24-28). In het schilderij toont Jezus zijn wond en kijkt Tomas verrast met de handen gespreid toe. Het schilderij is 1634 gedateerd.

Bredius vermeldt het als nog in de Hermitage en Gerson als in uitstekende conditie. Het RRP acht het een belangrijk werk voor onze kennis van Rembrandts kleine historiestukken uit die tijd.

597

597 Rembrandt, *De vlucht naar Egypte*

Paneel, 52 x 40,1 cm
 Gesigneerd en gedateerd links onder: *Rembrandt. f. 1634*
 Particuliere verzameling
 Bredius–; Bauch 61 ('London, Smlg. Lord Wharton.
 Bezeichnet "Rembrandt f. 1634". Matthäus II 14.
 Das Bild tauchte 1950.. auf. '); Bredius–Gerson 552A
 ('Signed: ..'); Schwartz 178; Corpus II C 47 ('Formerly
 London, coll. Lord Wharton. ...work by a Rembrandt
 pupil (Ferdinand Bol?), datable in the later 1630s or
 early 1640s. '); Tümpel A 6 ('Leerling van Rembrandt. ');
 Van de Wetering *130A ('Rembrandt. Fig. 1. Signature
 Fig. 2. IRR image of 130A. '); Manuth e.a. –.
 RKD: niet gevonden.

Een engel zei Jozef in een droom om te vluchten. Nog diezelfde nacht week Jozef met het kind en zijn moeder uit naar Egypte (Matteüs 2:13). In het schilderij heerst duisternis, waarin een kleine maan licht geeft, maar Maria een lantaarn draagt om de weg te belichten. Haar gezicht is het lichtpunt, maar Jozef, die de ezel leidt, is vrijwel onzichtbaar. Het schilderij is gedateerd 1634.

Het schilderij kwam tevoorschijn op een veiling in 1950 en werd door Bauch en Gerson opgenomen als gesigneerd en gedateerd. Het RRP had ernstige twijfels over de echtheid van de signatuur, beschouwde het als een werk van een leerling van Rembrandt, mogelijk Ferdinand Bol, en dateerde het in de late jaren 1630 of vroege jaren 1640. Ook Tümpel noemde het als van een leerling. Maar Van de Wetering voerde vijf argumenten aan waarom het naar zijn mening wel van Rembrandt is. Bij Manuth e.a. is het schilderij niet opgenomen, zodat zij dus blijkbaar niet in de toeschrijving aan Rembrandt geloven.

Deze auteur kan de argumenten van Van de Wetering volgen en de toekenning aan Rembrandt onderschrijven.

COLOFON

Uitgave

WBOOKS, Zwolle
info@wbooks.com
www.wbooks.com

Samenstelling

Jeroen Giltaij

Vormgeving

Marjo Starink

ISBN 978 94 625 8499 0

NUR 646

Beeldmateriaal

De afbeeldingen in dit boek zijn geleverd door de betreffende musea. Waar de verblijfplaats van werken niet bekend is, komen afbeeldingen uit de collecties van het RKD Nederlands Instituut voor Kunstgeschiedenis of uit bestaande literatuur. BPK Bildagentur leverde afbeeldingen van werken in de volgende museumcollecties: Berlijn, Staatliche Museen zu Berlin, Gemäldegalerie; Braunschweig, Herzog Anton Ulrich-Museum; Dresden, Staatliche Kunstsammlungen Dresden, Gemäldegalerie Alte Meister; Frankfurt am Main, Städel Museum; Hamburg, Hamburger Kunsthalle; Kassel, Gemäldegalerie Alte Meister; Keulen, Wallraf-Richartz-Museum & Fondation Corboud; Leipzig, Museum der bildenden Künste; München, Bayerische Staatsgemäldesammlungen Alte Pinakothek; Neurenberg, Germanisches Nationalmuseum; Schwerin, Staatliches Museum Schwerin; Stuttgart, Staatsgalerie Stuttgart.
Andere afbeeldingen kwamen via Alamy (70, 294, 457, 634, 653), Bridgeman Images (13, 82, 199, 295, 404, 433, 587, 656, 669, 673) en Scala Archives Florence (483, 511).

Dit boek is mede mogelijk gemaakt dankzij genereuze ondersteuning door

Hendrik Muller Fonds

Stichting De Gijselaar-Hintzenfonds

Stichting Pieter Haverkorn van Rijsewijk

Stichting Steunfonds Museum Bredius

© 2022 WBOOKS Zwolle / Jeroen Giltaij

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen of op enige andere wijze, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

De uitgever heeft ernaar gestreefd de rechten met betrekking tot de illustraties volgens de wettelijke bepalingen te regelen. Degenen die desondanks menen zekere rechten te kunnen doen gelden, kunnen zich alsnog tot de uitgever wenden.

Van werken van beeldende kunstenaars aangesloten bij een CISAC-organisatie is het auteursrecht geregeld met Pictoright te Amsterdam.

© c/o Pictoright Amsterdam 2022.